

УДК 380.055

О.І. Панченко, канд. екон. наук**Г.А. Рогова**, студентка

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджені особливості розвитку страхування ризиків сільськогосподарських підприємств на вітчизняному страховому ринку, визначена необхідність державної фінансової підтримки сільськогосподарського страхування в сучасних умовах та сформульовані підходи до підвищення ефективності державного впливу на організацію страхового захисту сільськогосподарської продукції в Україні.

Постановка проблеми. На розвиток сільськогосподарського виробництва впливають ризики стихійних лих і надзвичайних подій, які не залежать від людини. Непередбачені природні явища зменшують кількість і якість врожаю сільськогосподарських культур та знищують тисячі гектарів угідь, наносячи значні збитки виробникам сільськогосподарської продукції. Сільськогосподарська діяльність знаходиться під негативним впливом ризиків, захист від яких неможливо забезпечити сучасними агротехнічними заходами. Тому висока ризикованість сільського господарства вимагає не тільки дослідження особливостей дії природних явищ, а і засобів управління цими ризиками з точки зору зменшення рівня їх негативного впливу.

Для захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і забезпечення подальшого розвитку сільського господарства використовується страхування як один з найголовніших напрямків державної аграрної політики. Система страхового захисту в сільському господарстві є основою стабільності сільськогосподарського виробництва та сприяє формуванню продовольчої безпеки держави за рахунок своєчасної компенсації збитків від надзвичайних подій та забезпечення збалансованості процесу виробництва сільськогосподарської продукції.

Страхування відіграє важливу роль у розвитку аграрного виробництва, оскільки страховий захист додає впевненості сільгоспвиробникам і надає можливість планувати подальший розвиток, а також стимулює аграрні підприємства до запровадження більш досконалих виробничих процесів.

Організація страхового захисту сприяє підвищенню кредитоспроможності сільгоспвиробників і доступу їх до кредитних ресурсів, а як наслідок, запровадженню нових технологій. До того ж страхування підвищує рівень розрахункової дисципліни та зменшує ризики невиконання зобов'язань перед контрагентами в результаті настання непередбачуваних подій. Тому організація страхування сільськогосподарських ризиків з державною підтримкою є необхідною умовою розвитку аграрного сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем функціонування національного страхового ринку в сучасних умовах і розробку основ сільськогосподарського страхування зробили численні вітчизняні вчені: В.Д. Базилевич, В.Д. Бігдаш, Н.М. Внукова, О.О. Гаманкова, Т.А. Говорушко, О.М. Залетов, М.С. Клапків, Н.І. Машина, М.В. Мних, С.С. Осадець та ін.

Питанням, які пов'язані зі страхуванням сільськогосподарських ризиків у сучасних умовах, приділено достатньої уваги. У науковій літературі проблеми сільськогосподарського страхування розглядаються в працях таких науковців: А.В. Гордійчук, В.В. Крест'янінова, В.М. Мних, І.М. Паска, В.Л. Пластун, О.А. Туманова, А.С. Шолойко та багато ін.

Незважаючи на це, як з теоретичної, так і з практичної точок зору здійснення страхування сільськогосподарських ризиків є динамічним видом страхового захисту, який по-

требує постійного вдосконалення. Виникає необхідність узагальнення накопиченого досвіду страхування сільськогосподарських підприємств в Україні за роки незалежності та проведення аналізу останніх змін у вітчизняному законодавстві для виявлення існуючих проблем і недоліків у цьому сегменті страхового ринку та подальшого їх вирішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових досліджень і розробок показує, що проблемам страхового захисту сільськогосподарських ризиків приділяється значна увага. Але механізм державного регулювання страхування в сільському господарстві зазнав суттєвих змін, тому ще не визначені переваги та недоліки нових підходів до захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників та не сформовані напрямки підвищення ефективності механізму організації страхового захисту в сільському господарстві.

Мета статті. Таким чином, метою цієї статті є аналіз стану державної підтримки страхування сільськогосподарських ризиків на вітчизняному страховому ринку та визначення напрямків удосконалення механізму його реалізації в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Страхування сільськогосподарських ризиків в Україні має значні перспективи розвитку, оскільки близько 60-70 % земель використовуються для сільськогосподарського виробництва, а сільське господарство є стратегічною галуззю вітчизняної економіки. На сьогодні в Україні застраховано близько 6-7 % посівних площ і лише 14 % страхових компаній реально займаються страхуванням сільськогосподарських ризиків. Така ситуація пояснюється тим, що страховики беруть під захист ризики сільськогосподарського виробництва за високими тарифними ставками, що стримує розвиток добровільного сільськогосподарського страхування, оскільки аграрні підприємства не мають достатньо вільних коштів для убезпечення своєї діяльності. Але вітчизняний ринок сільськогосподарського страхування має значні перспективи і на сучасному етапі приймається багато рішень по нормативно-правовому забезпеченню страхування аграрних ризиків.

Відомий той факт, що сільськогосподарське страхування є найбільш ризикованим і затратним видом страхування, оскільки більшість виробництва знаходиться під впливом стихійних сил природи і велика кількість страхувальників може одночасно зазнати втрат.

До того ж існують й інші особливості реалізації сільськогосподарського страхування:

- сільськогосподарське страхування об'єднує різноманітні об'єкти, які відносяться як до рослинництва, так і тваринництва;
- у процесі страхування сільськогосподарських об'єктів враховується великий перелік природно-кліматичних ризиків, що зумовлює складність розрахунку тарифних ставок і їх великий розмір;
- супроводження договору страхування сільськогосподарських ризиків відрізняється значною трудомісткістю, оскільки процес вирощування врожаю (тварин) необхідно відслідковувати на всіх етапах;
- дуже часто відсутня реальна інформація за минулі роки, що ускладнює процес оцінки ризиків та здійснення виплати відшкодування страховиками;
- страховики повинні мати кваліфікованих спеціалістів, які знають всі особливості вирощування рослин (тварин) в місцевих умовах;
- страхування можуть здійснювати тільки фінансово стійкі страхові компанії, які мають високий рівень платоспроможності та розгалужену мережу філій тощо.

Це все ускладнює розвиток сільськогосподарського страхування і попри його необхідність, до цього часу відсутній повноцінний страховий механізм, який би задовольняв інтереси всіх сторін взаємодії. На вітчизняному страховому ринку склалась несприятлива ситуація для подальшого розвитку сільськогосподарського страхування без

формування певної підтримки з боку держави. Причинами негативного розвитку сільськогосподарського страхування в Україні є:

- нерозуміння важливості страхування для розвитку сільського господарства на всіх рівнях управління;
- взаємна недовіра між сільгоспвиробниками та страховими компаніями;
- страхування сільськогосподарських ризиків відрізняється великою вартістю, тому його можуть дозволити собі тільки великі сільськогосподарські підприємства;
- недостатні фінансові можливості держави у забезпеченні реальної підтримки сільськогосподарського страхування;
- недосконалі страхові послуги (не враховуються всі ризики, не захищаються інтереси сільгоспвиробників) та відсутність спеціалістів з агрострахування;
- недостатні технічні можливості страхових компаній;
- неузгодженість дій органів державного управління та страхових компаній по убезпеченню сільськогосподарського виробництва;
- відсутність вимог до страхових компаній щодо процедури страхування та пере-страхування;
- складний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств зумовлює несвоєчасність сплати страхових внесків та ін.

В умовах ринкових відносин необхідно враховувати особливості розвитку кожної сфери економіки та забезпечувати фінансово-економічний вплив держави за стратегічними напрямками. У першу чергу, це стосується сільськогосподарського страхування, яке потребує державної підтримки у вигляді реалізації спеціальних програм, створення спеціальних структур, надання допомоги страхувальникам та перестрахування сільськогосподарських ризиків.

Існування сільськогосподарських підприємств за кордоном практично неможливе без страхового захисту, тому більше 90 % фермерських господарств у розвинених країнах страхують урожаї сільськогосподарських культур від широкого переліку ризиків і отримують впевненість у майбутньому.

Закордонний досвід свідчить про те, що агрострахування є найважливішою складовою загальнонаціональної сільськогосподарської політики, а держава активно бере участь у організації та реалізації сільськогосподарського страхування.

У світовій практиці сільськогосподарське страхування часто виступає як додаткове джерело компенсації збитків у сільському господарстві при настанні непередбачених подій, оскільки основним джерелом є державне субсидування.

У багатьох економічно розвинутих країнах держава безпосередньо регулює ринок сільськогосподарської продукції і сприяє зменшенню ризикованості сільськогосподарського виробництва. Наприклад, у США діяльність численних страхових компаній координують спеціальні державні установи, тому уряд може регламентувати правила та умови страхування, розробляти тарифи за всіма видами покриття сільськогосподарських культур, які далі використовуються страховими компаніями, що забезпечує прозорість процесу страхування врожаїв сільськогосподарських підприємств. При цьому передбачається значна урядова підтримка, яка здійснюється у вигляді дотацій на страхові премії, дотацій приватним страховикам на покриття адміністративних і операційних витрат, а також у вигляді фінансування досліджень у сфері страхування сільськогосподарських ризиків та превентивних заходів по запобіганню лихам.

Особливістю сільськогосподарського страхування в зарубіжних країнах також є і те, що страхові програми можуть включати і покриття ризику зниження (втрати) доходу внаслідок падіння цін, зменшення врожайності чи обох факторів одночасно [9; 11].

В європейській практиці програми державного субсидування розповсюджуються не тільки на страхування врожаю, а і на страхування сільськогосподарських тварин. При цьому страховики самостійно розробляють умови страхування, контролюють процес страхування, виплачують відшкодування, а також розробляють нові страхові послуги. Основними функціями уряду у сфері агрострахування є субсидування страхових внесків, регулювання цін на сільгосппродукцію, контроль за діяльністю страховиків та здійснення перестрахування, але держава також може встановлювати обов'язкове базове покриття для окремих ризиків, рівень тарифів для розрахунку дотацій на страхові внески та впроваджувати єдині страхові поліси [9; 11].

Таким чином, розвиток сільськогосподарського страхування в зарубіжних країнах здійснюється в умовах суттєвої фінансової підтримки з боку держави, яка спрямована на забезпечення доступності страхового захисту як для страховиків, так і страхувальників.

Тому на сучасному етапі розвитку страхового ринку необхідно сформувати дієвий механізм державної фінансової підтримки аграрного страхування та забезпечити зацікавленість всіх сторін у його реалізації.

В Україні нараховується 48 тис. виробників сільгосппродукції, які починаючи з 2010 р. уклали тільки 2700 договорів страхування, застрахувавши тільки 3-4 % посівних площ. Державна підтримка сільськогосподарських виробників найбільш активно почала здійснюватись з 2005 р., оскільки в бюджеті стали передбачати кошти для часткового субсидування страхових премій. Найбільше коштів було виділено в 2008 р. (73 млн. грн), коли було застраховано 8 % посівних площ [2]. Але в останні роки державна підтримка агрострахування практично не здійснюється, а формується новий механізм організації страхового захисту сільськогосподарських виробників з її участю.

Враховуючи світовий досвід, держава повинна відігравати активну роль у розвитку агрострахування, тому на неї повинні покладатись такі функції, як:

- формування та удосконалення законодавчої бази у сфері сільськогосподарського страхування;
- розробка чітких правил взаємодії страховиків і страхувальників;
- стандартизація страхових послуг;
- субсидування страхових премій та забезпечення його прозорості;
- врегулювання спірних питань між страховиком і страхувальником через спеціальний державний орган;
- адміністрування та контроль за дотриманням установлених норм і вимог агрострахування;
- стимулювання сільгоспвиробників до участі в страхуванні.

Формування системи державної підтримки сільського господарства сприяє здешевленню страхування для сільгоспвиробників і стабілізації сільськогосподарського виробництва країни. До того ж держава, за рахунок участі в організації страхового захисту, може контролювати механізм страхування в агросекторі та своєчасно на його впливати.

Але необхідно враховувати, що у зв'язку зі вступом України в СОТ на страховому ринку повинні формуватись механізми по зменшенню ризиків сільськогосподарського виробництва, які базуються на ринкових засадах і не передбачають прямого втручання держави. Такі механізми повинні передбачати опосередковані інструменти державного впливу на сільськогосподарське страхування [10].

Про важливість формування механізму державного впливу на страхування сільськогосподарських ризиків в Україні свідчить кількість документів та рішень, які прийняті в для його запровадження.

Так, до 2001 р. обов'язковим було страхування врожаю сільськогосподарських культур тільки для державних сільськогосподарських підприємств, а для колективних і фермерських господарств страхування було добровільним.

З прийняттям змін до Закону України «Про страхування» в 2001 р., обов'язковому страхуванню став підлягати не тільки врожай сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державних сільгосп підприємств, а й врожай зернових культур та цукрових буряків сільськогосподарських підприємств усіх форм власності.

Порядок та умови здійснення цього виду страхування визначались Постановою Кабінету Міністрів України № 1000 від 11.07. 2002 р. «Про затвердження порядку та правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур та цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності», яка втратила чинність у вересні 2010 р.

У 2004 році був прийнятий Закон України «Про державну підтримку сільського господарства», який визначає параметри державного регулювання сільськогосподарського ринку та містив розділ, присвячений механізму реалізації державного впливу на організацію страхового захисту в сільському господарстві. Законом передбачалось створення Фонду аграрних страхових субсидій України (ФАСС), який став би державною спеціалізованою установою для надання страхових субсидій виробникам сільськогосподарської продукції. Але механізм державного впливу на страхування сільськогосподарських ризиків залишався недосконалим і несистемним.

Тому Українська федерація ubezpieczeń, Міністерство аграрної політики України, Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг спільно з об'єднаннями страховиків, сільгоспвиробниками та науковими установами розробили та прийняли Концепцію розвитку системи страхування сільськогосподарської продукції в Україні. Відповідно до цієї Концепції спочатку було розроблено проект Закону України «Про особливості здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою», а потім Верховною Радою України прийнято Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» № 4391-VI від 09.02.2012 р., який набирає чинності з 01.07 2012 р.

Цей Закон регулює відносини у сфері державної підтримки страхування сільськогосподарських ризиків і захисту майнових інтересів вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників.

Законом вводиться новий вид добровільних страхових послуг – «страхування сільськогосподарської продукції» та нове поняття – «страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», яке поєднує в собі сільськогосподарську продукцію рослинництва та тваринництва, забезпечуючи комплексний підхід до організації страхового захисту в сільському господарстві.

Відповідно до цього Закону державне регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою здійснюють Кабінет Міністрів України та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацфінпослуг), оскільки страхування реалізується через страхові компанії.

Позитивним є те, що законом пред'являються підвищені вимоги до страхових компаній, що здійснюють страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Страховики повинні бути членами Аграрного страхового пулу, а для цього необхідно отримати відповідну ліцензію та відповідати додатковим вимогам, які встановлюються Нацфінпослуг разом із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику, щодо участі страхових компаній у страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Страховики, які здійснюють страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, також зобов'язані вести персоніфікований (індивідуальний) облік договорів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Законом передбачається запровадження стандартного підходу до процесу страхування, оскільки при страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою встановлюється стандартний страховий договір, стандартний страховий продукт, стандартні страхові тарифи та стандартний договір перестрахування. Це сприятиме рівному підходу до сільськогосподарських товаровиробників у процесі організації страхового захисту та попередить недобросовісну конкуренцію між страховими компаніями.

Але прийнятий Закон має цілий ряд недоліків, найголовнішим з яких є той, що більшість положень та норм закону зазначаються з посиланнями на підзаконні акти, які необхідно ще розробити та затвердити. Це стосується:

- переліку сільськогосподарської продукції, щодо яких здійснюється страхування з державною підтримкою;
- переліку сільськогосподарських страхових ризиків, а також частини страхових платежів (страхових премій), яка субсидується з державного бюджету;
- порядку та умов надання державної підтримки шляхом здешевлення страхових платежів (премій);
- порядку визначення ризику катастрофічним;
- порядку надання та використання бюджетної позики;
- порядку та умов перестрахування сільськогосподарської продукції страховиками;
- статуту Аграрного страхового пулу та ін.

У законі не дотримується чіткого розмежування понять «страховий ризик» і «страховий випадок», що може стати принциповим питанням у процесі практичної реалізації страхового захисту. Вагомим недоліком є і те, що компенсація сільськогосподарським підприємствам частини внесків, передбачається тільки після їх повної сплати та звернення до держструктур за компенсацією.

Таким чином, цей Закон створює тільки основу для формування системи страхування сільськогосподарських ризиків з державною фінансовою підтримкою, про ефективність якої можна буде зробити висновок тільки після прийняття всіх необхідних документів.

Висновки і пропозиції. Отже, результати аналізу страхування ризиків сільськогосподарських підприємств з державною підтримкою та особливостей реалізації прийнятого законодавства у цьому сегменті, свідчать про те, що цей напрямок страхування потребує негайного доопрацювання та врегулювання, оскільки він має значний потенціал подальшого розвитку та може перетворитись на якісний та надійний страховий захист, що забезпечить ефективність сільськогосподарського виробництва.

Список використаних джерел

1. Про державну підтримку сільського господарства України [Електронний ресурс]: Закон України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o1>.
2. Про страхування [Електронний ресурс]: Закон України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
3. Про особливості здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою [Електронний ресурс]: Закон України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
4. Гордійчук А. В. Страхування як засіб захисту сільськогосподарських товаровиробників / А. В. Гордійчук // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 84-87.
5. Гринюк И. Украинскому рынку агрострахования необходимы новые правила игры [Электронный ресурс] / И. Гринюк. – Режим доступа: <http://forinsurer.com/publik/11/10/31/4408>.
6. Завада А. Построение системы страхования сельскохозяйственной продукции в Украине нуждается в комплексном подходе / А. Завада // Сучасне птахівництво. – 2010. – № 1/2. – С. 38-39.

7. Крестьянінова В. В. Специфіка страхування сільськогосподарських ризиків в Україні / В. В. Крестьянінова // Економічні науки. – 2008. – № 12. – С. 8-12.
8. Мних В. М. Про деякі проблеми фінансування та організації страхування сільськогосподарських ризиків / В. М. Мних // Економіка, фінанси, право. – 2004. – № 4. – С. 35-37.
9. Паска І. М. Досвід сільськогосподарського страхування за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.btsau.kiev.ua.
10. Пластун В. Л. Страхування ризиків сільськогосподарських підприємств / В. Л. Пластун // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2008. – № 12/1 (33). – С. 58-62.
11. Туманова О. А. Особливості страхування сільськогосподарських ризиків у зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / О. А. Туманова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvfbi/2010_2/0210st5.pdf.
12. Якубович В. Законодавче регулювання в галузі страхування сільськогосподарських ризиків – основні аспекти та потреба у реформуванні [Електронний ресурс] Якубович. – Режим доступу: www.agroinsurance.com.